

hetü'n-nüfus ve'l-ebdân fi tevârihi'z-zamân (nşr Hasan Habeşi), Kahire 1973, III, 15-16, 337; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühür*, I/2, s. 469; İbn Battûta, *Seyahatnâme* (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2004, II, 782, 896; Hakîm Emîn Abdüsseyyid, *Qüyâmü devleti'l-Memâlikî's-şâniye*, Kahire 1386/1967, s. 127; W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi* (trc. Enver Ziya Karal), Ankara 1975, s. 424-427, 431-433; Kâzım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlükleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1989, VI, 497-498; Saîd Abdülfettâh Âşûr, *el-Müctema'u'l-Mısrî fi 'aşri selâini'l-Memâlik*, Kahire 1992, s. 41-43; a.m.f., *el-'Aşru'l-Memâlikî fi Mısr ve's-Şâm*, Kahire 1994, s. 300-301; Cüneyt Kanat, *Memluk-Timurlu Münasebetleri: 1382-1447* (doktora tezi, 1996), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71; E. Ashtor, "The Karimi Merchants", *JRAS*, I/2 (1956), s. 46-52, 54; W. J. Fischel, "The Spice Trade in Mamluk Egypt", *JESHO*, I (1958), s. 160-164, 166, 169-172; S. D. Goitein, "New Light on the Beginnings of the Karim Merchants", a.e., I (1958), s. 175, 182-184; C. F. Petry, "Travel Patterns of Medieval Notables in the Near East", *StI*, LXII (1985), s. 73, 79; Sanjay Subrahmanyam, "Of Imarat and Tıjarat: Asian Merchants and State Power in the Western Indian Ocean, 1400 to 1750", *Comparative Studies in Society and History*, XXXVII/4, Cambridge 1995, s. 758-759; Li Guo, "Arabic Documents from the Red Sea Port of Quseir in the Seventh/Thirteenth Century, Part 2: Shipping Notes and Account Records", *JNES*, LX/2 (2001), s. 109; Altan Çetin, "Memlükler Devrinde Kârimî Tüccarları", *DTCFD*, XXII/35 (2004), s. 74-75, 79, 81, 85-86; C. G. Brouwer, "Pepper Merchants in the Booming Port of al-Mukha: Dutch Evidence for an Oceanwide Trading", *WI*, new series, XLIV/2 (2004), s. 216; Subhi Y. Labib, "Kârimî", *EP* (İng.), IV, 640-643.

CÜNEYT KANAT

KARYE

(bk. KÖY).

KAŞIKÇI ALİ RIZA EFENDİ (1883-1969)

Son devir din âlimi, şair.

Konya Hâdim ilçesi Alata (Balçılar) köyünde doğdu. Babasının adı Abdülkerim, annesinin adı Fatma Hanım'dır. Medrese eğitimiyle ilgili ilk kitapları köyünde okudu. Ardından iki yıl kadar 'Avâmil ile İzhâr'ı okuyacağı Hâdim'e, on sekiz yaşında iken medrese tahsilini ilerletmek üzere Konya'ya gitti. Konya'da Yalvaçlı Ömer Vehbi Efendi'den *Molla Câmî*, *Menâr* ve *Kâfî Beyzâvî*'nin tefsirini okudu; ancak I. Dünya Harbi'nin çıkması yüzünden öğrenimini tamamlayamadı. Daha sonra köyüne döndü. Seydişehir'de Seyyid Hârûn türbedârî Mudanyalı Hacı Abdullah Efendi'den kaşıkçılık sanatını öğrendi ve geçimini bu yolla sağlamaya başladı. Bu sırada yine Hacı

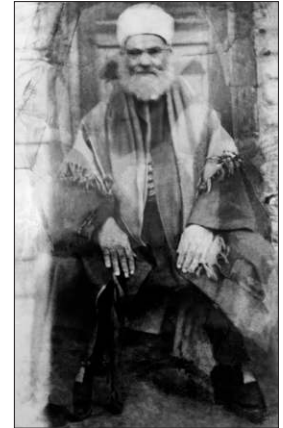
Abdullah Efendi vasıtasıyla Seydişehirli Bostanzâde adlı bir Nakşî-Hâlidî şeyhine intisap etti. Daha sonra yerleştiği Konya'da evlendi ve ticaretin yanı sıra uzun yıllar (muhtemelen Menemen Vak'ası'na kadar) Ahmeddede mahallesinde imam ve hatiplik yaptı. 1923'te çıktığı İstanbul seyahatinde Erenköy'deki köşkünde misafir kaldığı, sohbetlerine katıldığı ve daha sonra halifesi olacağı Erbilli Mehmed Esad Efendi'ye intisap etti, ardından Konya'ya döndü.

1930 yılında Menemen Vak'ası'ndan sonra Erbilli Esad Efendi ile irtibatı olduğundan takibata uğradı, yaklaşık iki ay süren bir hapis hayatının ardından serbest bırakıldı. Ali Rıza Efendi, bir yandan Erbilli Esad Efendi'nin idamı ve Nakşî-Hâlidî çevreler üzerindeki siyasî baskı, diğer yandan Türkiye'nin Batılılaşma çabalarının seyirinden duyduğu rahatsızlık neticesinde Türkiye'den ayrılmaya karar verdi. 1934'te oğlu Mustafa Runyun ile birlikte hacca gitti, dönüşte ailesiyle Şam'da kaldı. Sıkıntılı geçen bir yıllık Şam ikametinden sonra 1935'te Medine'ye yerleşti. Medine'de kendisi gibi Türkiye'den gelip buraya yerleşen Ali Ulvi Kurucu, Zeynelâbidin Efendi ve diğer bazı Konyalı hemşehrileriyle görüşmeleri dışında münzevi bir hayat yaşadı, kaşıkçılık mesleğini sürdürdü, eserlerinin telifiyle meşgul oldu. Müridleriyle daha çok mektupla iletişim kurdu, tavsiye ve telkinlerini de kitapları vasıtasıyla yaptı. 18 Ocak 1969'da Medine'de vefat etti ve Cennetü'l-baki'a defnedildi. Ali Rıza Efendi'nin Mustafa Runyun, Hattat Abdullah Rıza, İbrahim, Ahmet Muhtar ve Nesibe adlı beş çocuğu olmuştur. 1999'da akrabaları ve hemşehrileri Kaşıkçı Ali Rıza Konevi Vakfı'nı kurmuşlardır (<http://riza-konevi.blogspot.com.tr/>).

Nakşî-Hâlidî tasavvuf çizgisinin tipik bir temsilcisi olan Ali Rıza Efendi esas muhatap kitle olarak takipçilerini gördü, eserlerinde bunu yansıtan tavsiyelere yer verdi. Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'i, Fahreddin er-Râzî'nin eserleri, *el-Hikemü'l-'Aîâ'iyye* ve şerhleri, Ebû Saîd Hâdimî'nin *el-Berîkatü'l-Mahmudiyye*'si sıkça başvurduğu kaynaklardır. Öte yandan eserleri incelendiğinde hayatını etkileyen olayların başında Menemen Vak'ası'nın ve ardından gerek kendisinin gerekse şeyhinin yaşadığı sıkıntıların geldiği görülür. Fitne devri olarak nitelendirildiği bu döneme yönelttiği eleştiriler arasında Frenkleşme, yanlış medeniyet telakkisi, tesettür anlayışındaki değişim, şapka inkılabı, ulemanın geri plana itilmesi ve toplumsal hayatın dünyevileşmesi gibi hususlar yer alır. Bu

bakımdan Medine kendisi için benzeri durumlarla karşılaşmayacağı korunaklı bir liman olmuştur. Şiirlerinde "Rızâî" veya "Rızâ" mahlasını kullanmıştır.

Eserleri. Ali Rıza Efendi'nin nasihat ve irşad amacıyla yazdığı eserlerin hemen hepsinde ortak olan hususlar arasında ahlâk, itikad, tasavvuf, aşk, sosyal / dinî kaygılar sayılabilir. Kitaplarının yurt dışına basılan Osmanlıca ilk baskılarından bir kısmında tarih kaydı yer almamaktadır. 1. *İmdâdü'l-müslimîn fi beyânü akâidi'l-mü'minîn*. Müellifin muhtemelen Arap harfleriyle basılan ilk kitabıdır. Eserde konular genelde manzum olarak açıklanmaktadır. Kitap Ali Rıza Efendi'nin vefatından sonra Konya'da Latin harfleriyle de basılmıştır. 2. *Necâtü'l-mü'minîn min ehâdisi'l-erbain ve Divân-ı Rızâ necâtü yevmi'l-haşri ve'l-cezâ*. Bu iki metin bir arada hazırlanmış, çeşitli konularda kırk hadis ve açıklamaları kaydedildikten sonra yine konuya dair manzum metinlere yer verilmiştir. Toplam 453 sayfalık eserin ilk 131 sayfası *Necâtü'l-mü'minîn*'i, geri kalan bölüm *Divân-ı Rızâ'yı* oluşturmaktadır. Tasavvufî ve itikadî şiirlerden başka bir vefeyâtname ile Konya ve memleketi Hâdim hakkında şiirler içermektedir. *Necâtü'l-mü'minîn* Mahmut Kanık ve Fatma Zehra Kavukçu tarafından *Kırk Hadis* adıyla Latin harflerine aktarılmıştır (Ankara 2006). 3. *İtticânâme-i Rızâiyye*. Arap harfleriyle basılmıştır (Şam 1383). Bir kısmı divan şeklinde düzenlenmiş eserin manzum bölümü dünya ve âhiret saadeti, ibadetlerin ve zikrin önemiyle, sabır, doğruluk gibi erdemlere dair şiirlerden meydana gelmekte, son kısımlarda ibadetleri açıklayan nesir halindeki metinlere yer verilmektedir. 4. *Gülzâr-ı Medîne (Medinetü'l-Münevver)*. Arap harfleriyle basılan eser pek çok Arapça beytin manzum tercümesiyle âyet ve hadislerin man-

Kaşıkçı
Ali Rıza
Efendi

zum açıklamalarını içermektedir (İstanbul 1965). Kitabın son bölümünde Ali Rıza Efendi'nin kendi kaleminden manzum hal tercümesi bulunmaktadır. 5. *Rahmet Damlaları* (İstanbul 1969). Müellifin bu son eseri 1968-1969 yıllarında yazdığı şiirlerinden oluşmakta, ayrıca mağfiret ve Medine'de defnedilme arzusunu dile getiren şiirler içermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kaşıkçı Ali Rıza Efendi, *İlticânâme-i Rızâiyye*, Dimaşk 1383; a.mlf., *Rahmet Damlaları*, İstanbul 1969; Mehmet Ali Uz, *Konya Alimleri ve Velileri*, Konya 2004, s. 530-532; Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar* (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 2007, I, 271-296; M. Yaşar Kandemir, "Kurban Ola Canım Sana", *Altınoluk*, sy. 143, İstanbul 1998, s. 24; Hacı Ali Demirek, "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi", *Alata Balcılar: Rıza Konevi Vakfı Eğitim ve Kültür Dergisi*, sy. 1, Konya 2009, s. 9-11; Haydar Hepsev – Hayreddin Meral, "Cenâb-ı Hak-ın Mahbûb-ı Hâssî: Kaşıkçı Ali Rıza Efendi", *Yüce Devlet*, sy. 4, İstanbul 2010 (<http://www.yucedevlet.com/kasikci-ali-riza-efendi.html>); Ahmet Çelik, "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi", *Akademik Sayfalar* (Merhaba gazetesi haftalık eki), XI/17, Konya 11 Mayıs 2011, s. 265-269; a.mlf., "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi'nin Konya Şiirleri", a.e., XIII/8 (20 Mart 2013), s. 125-128; a.mlf., "Kaşıkçı Ali Rıza Efendi", *Konya Ansiklopedisi*, Konya 2013, V, 128; Hüseyin Öksüz, "Abdullah Rıza (Runyun) Efendi", a.e., I, 8-9; Sedat Şenoy, "Mustafa Runyun", *DİA*, XXXV, 245-246.

SERHAT ASLANER

KATTÂL el-KİLÂBÎ

(قتال الكلابي)

Ebü'l-Müseyyeb Ubeyd(ullâh) b. Mücib
b. el-Mađrahi el-Kattâl el-Kilâbî
(ö. I./VII. yüzyılın ikinci yarısı)

Emevî devri su'lûk şairlerinden.

İşlediği cinayetlerin çokluğu ve isyankârlığından dolayı "Kattâl" lakabıyla anılan kişilerden biridir (diğerleri Kattâl el-Bâhilî, Kattâl es-Sükûnî, Kattâl el-Becelî, Kattâl el-Muhâribî). Bunlar Câhiliye devrinde kanunsuzlukları yüzünden aile ve aşiretleri tarafından terk edilmiş (hule'â') kimselere benzerler. Kendisinin adıyla ilgili Abîd, Ubeyd, Ubâde, Abbâd, Abdullah, baba-sının kiyle ilgili olarak Muhabbeb rivayetleri de zikredilir. Babaannesi Havle, Benî Aclân'dan olduğu için Benî Âmir'in diğer kollarına karşı Benî Aclân tarafını tutar. Annesi Benî Kilâb'dan Amre olup şiirlerinde dedesi ve annesiyle övünür (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, XXIV, 169). Kaynaklarda Câhiliye şairi veya muhadram şair olduğuna dair rivayetler yer alırsa da haberleri ve cinayetleri Muâviye b. Ebû Süfyân ile Mervân b. Hakem'in Hicaz valiliği dönemlerine (662-669, 674-677) rastladığı, kendisine Mervân

tarafından damadına zina iftirasında bulunduğu için had uygulandığı ve şiirlerinde bunları zikrettiği için Râî en-Nümeyrî, Ferezdak ve Cerîr sırasında (I/VII) yaşamış, erken İslâm ve Emevî devri şairi olduğu kesindir (Abdülkâdir el-Bağdâdî, III, 668).

İlk Emevî devrinin eşkıya taifesi (lusûs, saâlik) içinde yer alan Kattâl el-Kilâbî, İslâm'ın hoşgörü ve merhamet ilkelerinin etkileyemediği, imanı zayıf, Câhiliye törelerine sıkı sığıya bağlı, acımasız, haşin bir bedevî kimliğini temsil eder. Hayırda ve şerde aşiret bireyleri arasında bulunması gereken dayanışmayı önemser, oymağın kanının safiyetini korumasının zaruretine inanırdı. Cârîyelerden çocuk sahibi olmaya şiddetle karşı çıktığından amcasının evlenmek istediği bir cârîyesini öldürdü (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, XXIV, 191; Hüseyin Atvân, s. 185-186). Kabile dayanışmasının bir sonucu olarak eli kılıç tutan nefrinin bol olması için çok sayıda evlilik yaptı, bunlardan birçok oğlu doğdu (*Divân*, nşr. İhsan Abbas, neşreden giriş, s. 17; Hüseyin Atvân, s. 186). Barışa ve diyetle asla yanaşmaz, anlaşmazlıkların tek çözümünü kılıçta ve intikamda gördü. Bundan dolayı Cerîr b. Husayn'ın burnuna vurduğu bir kamçı darbesinin intikamı konusunda kabile büyüklerinin barış teşebbüslerini reddetti, oğulları büyüyüp eli kılıç tutar çağa geldikten sonra hasmı tarafına yaptığı baskın sonucunda kırk develik diyete zorla rıza gösterdi (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, XXIV, 174). Çöle kaçan diğer eşkıya şairler gibi korkusuz, cesur, iffet ve onuruna düşkün bir kişiydi. Cinayetlerinin çokluğu yüzünden kabilesi tarafından terk edilince kabile mensuplarını şiirlerinde korkaklık ve âcizlikle itham etti (Hüseyin Atvân, s. 187).

Kattâl etrafında gelişmiş çelişkili rivayet ve anekdotlarla tahminî bir portre çizilebilmektedir. Onun çöle kaçarak eşkıya arasında yer almasına sebep olan ilk hadise, amcası Ubeydullah'ın kızı Âliye'ye âşık olup hakkında şiirler yazması üzerine Medine Valisi Mervân b. Hakem'e şikâyet edilmesi ve neticede hapse atılmasıdır. Bir daha kızla ilgili aşk şiiri yazmayacağına dair söz verince hapisten kurtuldu (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, XXIV, 189-190). Ancak Âliye'nin yanına gidip gelmeye devam etti, durumu gören kızın erkek kardeşi Ziyâd'ın kendisine saldırması üzerine onu öldürdü; Medine Valisi Mervân da yakalanmasına yardımcı olacak kimseye büyük bir ödül ilân etti (İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 228). Önceleri kabilesi arasında, bir rivayete göre de amcası Habîb b. Cebbâr'ın evinde saklandı, evi kuşatan kuvvetlerden ev

sahibinin kızı Zeyneb'in kıyafetlerini giyip ellerine kına yakmak suretiyle kurtuldu, daha sonra Amâye dağına kaçıp gizlendi (a.g.e., s. 229). Burada kervanları soyarak hayatını sürdürdüğü rivayet edilir. Öte yandan amcasının oğlu Ziyâd'ı veya Kureyşli bir tâcir olan İsmâil b. Habbâr'ı Medine-Şam ticaret kervanını vurduğu sırada öldürdüğü yahut onu öldürenler arasında bulunduğu için hapsedildiği, gafil avladığı muhafızı katledip hapisten kaçtığı şeklinde rivayetler de vardır (Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, XXIV, 178-181; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, s. 219; Abdülkâdir el-Bağdâdî, III, 668; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 227; *Es-mâ'û'l-muğtâlin*, I, 202). Hapisten kaçtıktan sonra da çapul hayatına devam etti. Şiirlerinde yer alan, Amâye dağında bir kaplanla arkadaş olduğuna, avladığı dağ keçisini onunla paylaştığına ve su içerken birbirlerini gözetlediklerine dair anekdot Kattâl el-Bâhilî ve Dekîn ed-Dârimî gibi kişilere de nisbet edilmektedir. Câhiz bu tür rivayetleri ıssız çöle yalnız kalan ve korkan kimselerin gördüğü hayaller olarak nitelemiştir (*Kitâbü'l-Hayevân*, VI, 252).

Divanı. Kattâl el-Kilâbî'nin Hasan b. Bişr el-Âmidî'nin gördüğü, İbnü's-Sikkî't tarafından oluşturulup şerhedilen bir divanı mevcuttu (*el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, s. 252). Sükkerî, Kattâl'in biyografisinde sîret ve cinayetlerini tesbit ederken bu divandan yaptığı seçmelere dayanmıştı. Bu seçmeler Sükkerî'nin *Eş'ârü'l-luşûş* adlı eseri içinde yer alıyordu. Ancak Kattâl'in hem bu kadim divanı hem de Sükkerî'nin eseri kayıptır. Sükkerî'nin eserinden nakilde bulunan Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*'ının birçok yerinde söz konusu şiirleri açıklamıştır. İhsan Abbas da başta *el-Eğâni* ile *Muntehe't-taleb* ve *Mu'cemü'l-büldân* olmak üzere çeşitli kaynaklardan derlediği şiirlerle bir divan tertip etmiştir. Kırk yedi kaside ve kıtadan meydana gelen 129 sayfalık divan basılmıştır (bk. bibl.). Kattâl'in şiirlerini iki grupta ele almak mümkündür. Birinci grupta benimsediği Câhiliye törelerinin anlatımı yer alır, ikinci grup ise bu törelere inancı gereği işlediği cinayetlerle bunların neticesinde çöle kaçışının, buradaki yağma ve baskın hayatının tasviridir. Bu şiirlerde kabile mensupları arasındaki mutlak dayanışma yanında zalim veya mazlum olsun kabile mensuplarının desteklenmesi, cinayetlerin diyetini kabilenin üstlenmesi, bunu üstlenmekte kaçınan uyuların verilmesi ve kendilerine boykot uygulanması, kabiller arasında anlaşma sağlamanın en iyi yolunun kılıç olması, intikam almanın gereği